

Traduceri românești ale *Cântării cântărilor*: observații exegetice¹

Valeriu GHERGHEL*

Key-words: *Song of Songs, crux interpretum, Romanian translations of Song of Songs, interpretation, principle of simplicity*

1. Notă introductivă

De-a lungul timpului, mulți istorici, interpreți și traducători au propus coniecturi cu privire la statutul acestui enigmatic² poem care este *Cântarea cântărilor*. Poemul a fost redactat, probabil, în epoca alexandrină. Întâlnim în câteva rânduri cuvinte (este citat adesea termenul „palanchin”) care vin probabil din grecește. În secolul I p.Ch., savanții masoreți l-au inclus în canon. A contat probabil și prestigiul imens al lui rabbi Akiba ben Joseph, care considera *Cântarea cântărilor* a fi „Sfânta sfințelor” din cuprinsul întregii Scripturi. Includerea în canon a deschis, negreșit, mai multe probleme decât a rezolvat. Nimeni n-a putut opri controversa cu privire la poem. *Cântarea cântărilor* reprezintă, cum vom vedea, una dintre puținele cărți din Biblie în care numele lui Dumnezeu nu este menționat. Numele divin nu apare nici în *Esther*. Majoritatea exegeților nu a observat decât foarte târziu această ciudată absență. *Shir ha-shirim* conține destule versete în care semnificația unor termeni nu se cunoaște încă foarte precis. Exemplul cel mai discutat ar fi versetul 2:1. Dar la acest verset voi reveni mai jos.

Pentru o prezentare generală a cărții, aș consemna, în acest articol, foarte rapid, ipotezele lui David J.A. Clines (1995: 94–121) cu privire la titlul și la finalitatea *Cântării cântărilor*. Poemul a fost redactat cu siguranță de un bărbat, susține savantul ebraist, deși versetele rostite de „fată” sunt mai numeroase decât versetele rostite de „păstor”. Publicul poemului – continuă Clines – a fost de la început unul masculin. Titlul ebraic *Shir ha-shirim* se referă la un cântec, la *supremul* cântec. Repetarea termenului „cântare” în sintagma *cântare a cântărilor*, este, știm de la Baruch Spinoza și de la *Tratatul teologico-politic*, o modalitate de a sublinia superlativul în ebraică.

E bine să observăm însă că titlul sugerează (și) o competiție. El presupune, așadar, un spectacol-întrecere pentru a decide cel mai reușit dintre mai multe cântece

¹ This paper is supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU/89/1.5/S/56815.

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România.

² Literalmente și în toate sensurile enigmatic. O caracterizare foarte plastică în Radu & Galaction (1934: 6): „În Sfânta Scriptură sunt enigme și rămân enigme până la consumarea secolelor. *Cântarea cântărilor* este în chip eminent comoara enigmelor”.

prezentate unui „juriu”. Este posibil însă ca această competiție muzicală să fi fost una doar fictivă. Contextul social implicat de *Shir ha-shirim* este unul al bărbaților aflați într-o competiție poetică și într-o lume care cultivă întrecerea, confruntarea, exercițiul ludic. Cântarea nu a fost redactată neapărat pentru a elogia iubirea (deși are și acest scop), spune David Clines, ci pentru a câștiga un concurs, pentru a obține prețuirea unui auditoriu. Asta sugerează titlul.

În treacăt fie spus, noi percepem astăzi *Canticum canticorum*, *Cântarea cântărilor*, ca text. *Shir ha-shirim* a supraviețuit ca text. Poemul înseamnă astăzi un „eveniment” în primul rând vizual. Percepția originară a *Cântării...* a fost de bună seamă cu totul alta. În Antichitate, *Shir ha-shirim* conta îndeosebi ca „eveniment” sonor, ca interpretare și performanță. Muzica instrumentelor însoțea un „recitator”, un cântăreț, un actor. *Cântarea cântărilor*, mai spune David Clines, răspunde nevoilor de literatură erotică ale unui public masculin. Titlul sugerează că au existat și alte texte (cântece, cântări) de o factură asemănătoare. Această sugestie e întărită și de interdictul lui rabbi Akiba: „Cine va rosti *Cântarea cântărilor* cu voce vibrantă în sala de ospăț [la o petrecere] profanând-o astfel [e vorba de profanarea cântării], acela nu va avea parte de lumea viitoare”. În consecință, măcar o vreme, *Cântarea cântărilor* a fost utilizată în alte împrejurări decât cele solemne, liturgice. Rabbi Akiba recomanda un context diferit al lecturii (interpretării, performanței).

2. Traduceri românești

Shir ha-shirim este o carte redactată în ebraică. A fost tradus în greacă (Septuaginta), apoi în latină (Vulgata). Sfântul Ieronim a preluat o versiune mai veche. Există aproximativ treizeci de traduceri ale poemului în limba română³. Cele mai multe dintre aceste tălmăciri urmează versiunea elină a Septantei. Ele urmează și traduc așadar traducerea grecească. Interpretează o interpretare. De la Biblia de la 1688 (care folosea, cu siguranță, versiuni mai vechi) și până la Petru Creția și Valeriu Anania, mulți au procedat astfel. Există în românește traduceri realizate după versiunea latinească a Vulgatei. Până târziu, textul original, ebraic, a fost consultat rar (sau deloc). Din acest motiv, multe dintre dificultățile și „crucile” hermeneutice ridicate de poem (există o imensă literatură dedicată acestor dificultăți) nu au fost sesizate de către traducători. Doar exegeții recenți (și în special Ioan Alexandru, care a tradus după textul ebraic) au sesizat în toată limpezimea lor aceste probleme.

În articolul de față, m-am oprit la două. Cea dintâi problemă exegetică e ridicată de versetul 2:1. A doua de versetul 8:6.

3. Prima problemă exegetică: versetul 2:1

Versetul 2:1 din *Cântarea cântărilor* ridică traducătorului probleme redutabile. Vorbește fata: „Eu sunt un trandafir din Sharon, un crin al văilor”. Alții au tradus: „Eu sunt o narcisă, un crin”. De unde vine această deosebire considerabilă, atâta vreme cât trandafirul și narcisa nu sunt flori pe care să le

³ Menționez la sfârșit întreaga bibliografie folosită. Pentru traducerea de la 1688 și pentru aceea a lui Samuil Micu am urmat versiunile consemnate de Ioan Alexandru (1977: 115–131). Tot aici textul ebraic, traducerea greacă și cea latină. Am verificat, desigur, și antologia lui Radu Cârnci (2009).

confunzi foarte ușor? În original, e vorba de numele a două flori indeterminate, nici trandafir, nici narcisă, nici crin. Sau și roză, sau și narcisă, sau și crin. Într-o traducere literală, versetul afirmă: „Eu, x din Sharon, y din (a, al) văi(lor), din (a, al) câmp(ului)”. În ebraică, verbul „a fi” lipsește din frazele la timpul prezent. Propoziția 2:1 din *Canticum*... conține, probabil, termeni botanici și se referă la două entități florale. Din păcate, nu putem identifica plantele. În transliterare latină, termenii în cauză (x și y) sunt *habatselet* și *shoshanah*. Fata afirmă, cu modestie (aș sublinia modestia ei), că este asemenea acestor flori obișnuite. Nu este Floarea (cu F mare), cum traduc mulți exegeți (Valeriu Anania, printre ei), e numai una dintre numeroasele flori sălbatice, de câmp. Dar la ce flori (plante) face „mireasa” aluzie cu adevărat, nimeni nu știe. Ignoranța e întotdeauna chinuitoare. Nu e o fericire să nu știi. De aceea vorbim de o *crux interpretum*. În pofida tuturor eforturilor, enigma acestor flori persistă după două milenii (ca și mireasma lor). Septuaginta a tradus în chip foarte abstract „ego anthos tou pediou, krinon ton koiladon”. Dar nici sensul termenului grec *krinon* nu a fost stabilit cu certitudine: *to krinon* numește orice floare de câmp. Dicționarele (clasicul A. Bailly, de exemplu) trimit la *crinul alb*. Când au tradus versul 2:1, de-a lungul vremii, exegeții au propus aproape la întâmplare: trandafir (deși acum două milenii și jumătate, *rosa canina* nu creștea în ținutul Palestinei), iris, șofran, anemonă, narcisă galbenă, nufăr, lotus, crin de apă, crin sălbatic etc. Strădania lor nu a avut succes. Dificultatea versetului 2:1 s-a păstrat intactă. *Shoshanah* trimite, poate, la o floare cu petale roșii, rubinii (nicidecum la crinul alb al lui Bailly), fiindcă în versetul 5:13 din *Cântarea cântărilor* stă scris: „Buzele lui crini”. Dar și aceasta e o simplă conjectură...

Versetul 2:1 din originalul ebraic al *Cântării cântărilor* este, în transliterare latină, „Ani habatselet hasharon shoshanat haamaqim”. A fost tradus, de obicei, prin fraza: „Eu sunt un trandafir din Sharon, un crin din văi”. Această echivalare nu are prea mult temei. Totul este nesigur în vers. Nu este cert dacă trebuie să citim substantivele cu articol hotărât sau nehotărât (*o roză* sau *roza*, *un crin* sau *crinul?*). Nu e sigur ce câmpie desemna numele Sharon (și nici dacă „Sharon” este nume comun sau propriu). Și, în fine, nu este deloc stabilit ce plante desemnau termenii ebraici *habatselet* și *shoshannah*. În Vulgata (traducerea în latină a întregii Biblii) găsim: „Ego flos campi, et liliun convallium”, precum în Septuaginta. O floare nedeterminată și crinul.

În textul de față, voi recenza câteva din traduceri românești ale versetului 2:1 din *Cântarea cântărilor*. În Biblia de la București, 1688, citim următoarea versiune: „Eu floarea câmpului, crinul văilor” (cf. Alexandru 1977: 116; Cârnci 2009: 18). Traducerea urmează fidel, după cum vedem, Septanta.

Biblia de la Blaj a lui Samuil Micu Clain, publicată în 1795, oferă: „Eu, floarea câmpului, crinul văilor” (cf. Alexandru 1977: 123; Cârnci 2009: 46). Urmează așadar tot textul Septuagintei (sau al Vulgatei). În traducerea *Cântării cântărilor* din 1898, I.S. Spartali propune: „Eu sunt trandafirul câmpiilor și crinul care crește în vale” (cf. Cârnci 2009: 74). Iuliu Dragomirescu (1901: 10) susține că a tradus din ebraică și propune echivalarea: „Sunt roza din Șaron./ sunt floarea din vale”. În versiunea publicată în numărul 8 pe anul 1934 al „Revistei Fundațiilor Regale”, Vasile Radu și Gala Galaction traduc versul 2:1 astfel: „Sunt narcisul din câmpie, crinul din vâlcele sunt” (11). Opțiunea pentru termenul „narcis” este primul

semn că exegeții au fost conștienți de greutățile ridicate de versetul în cauză. *Cântarea cântărilor* nu putea numi roza, adică o floare inexistentă cu două mii de ani în urmă în Israel. În traducerea patriarhului Nicodim (1944: 34), găsim: „Eu îs zarnacadea de câmp,/ Crin de prin vâlcele-s eu”. Atâta vreme cât numele florii nu poate fi stabilit cu certitudine, orice termen botanic este în aceeași măsură legitim și ilegitim. Putem primi așadar zarnacadeaua. Ar fi fost nevoie, totuși, de o notă în care să se precizeze că substantivul „zarnacadea” (care provine din turcește: *zarenkada*) desemnează în limba română narcisa⁴. Ioan Alexandru (1977: 32) a tradus: „Eu sunt o narcisă din Sharon,/ Un crin al văilor”. Poetul *Imnelor* este singurul exeget care enunță dificultatea cu limpezime într-o notă: „ce fel de floare este nu-i încă stabilit” (Alexandru 1977: 52). Prin urmare, narcisa și crinul sunt desemnări arbitrare. Dar acest fapt nu mai este notat.

Petru Creția (1995, 2009), care a urmat după propria mărturisire Septanta, propune următoarea frază: „Sunt un trandafir din Șaron, sunt un crin, crinul văilor”. Un singur verset, două inexactități de traducere. Nu poate fi vorba aici (și am văzut pricina) de trandafir. Iar fata nu afirmă nicidecum că ar fi Crinul văilor. Ea spune doar că este una, cea mai neînsemnată dintre florile și ființele obișnuite. În versiunea revizuită după Septuaginta a *Cântării cântărilor*, Valeriu Anania (1998: 29) propune următoarea soluție: „Eu iată-mă în câmp: sunt floarea lui;/ eu iată-mă în văi: sunt crinul lor”. Traducerea lui Valeriu Anania impune o observație afină. Fata nu este Floarea (cu F mare), nu este Crinul cu C mare, ci este doar una din mulțimea fetelor frumoase, doar una dintre nenumăratele flori de câmp. Ea arată cu umilință și sfială spre sine, dar nu spune câtuși de puțin: iată!

Poetul Șerban Foarță (2008: 61) echivalează într-un mod mult prea îndrăzneț versetul în cauză și îl atribuie eronat „păstorului”: „O rujă-n câmp și, între cete/ de mărăcini, un crin în văi./ așa-i iubita-mi între fete”. Modestia fetei nu este întru totul respectată, iar atribuirea versetului vocii masculine din poem nu se poate scuza. Este o gravă neatenție. În plus, autorul (doar presupus) al *Cântării cântărilor* nu amintește nimic de mărăcini și nu compară floarea cu nimic altceva (decât cu ea însăși). În mod foarte curios, din antologia lui Radu Cârneli (2009), lipsesc cele mai folosite traduceri în spațiul românesc: versiunea Dumitru Cornilescu și versiunea BOR. Nici Ioan Alexandru nu reproduce aceste versiuni. Voi completa, așadar, lista antologatorului cu încă două ilustrații. Versiunea Cornilescu propune soluția consacrată de timp: „Eu sunt un trandafir din Sharon, un crin din văi”. Versiunea BOR sună astfel: „Eu sunt narcisul din câmpie, sunt crinul de prin vâlcele”. Traducătorii urmează astfel versiunea propusă de preoții Radu și Galaction, în 1934.

4. A doua problemă exegetică: versetul 8:6

Unii comentatori nu au nici cea mai mică îndoială că numele lui Dumnezeu este menționat, cel puțin o dată, în strofele poemului. Ei cred că măcar termenul ebraic „shalhebetyah” (din versetul 8:6), dacă nu și numele „bi-tseba‘ot” (din 2:7 și 3:5), cuprind fără tăgadă o parte (măcar) din numele divin: Yahweh. Pentru a pricepe acest adevăr, sufixul „yah” din „shalhebetyah” trebuie citit, spun interpreții, ca un cuvânt separat. În acest caz, „shalhebetyah” s-ar traduce prin sintagma „flacăra

⁴ Limba turcă a moștenit termenul „zarenkada” probabil din persană (cf. Graur 1978: 152).

lui Yah” (id est „flacăra lui Yahweh”), cum a propus nu de mult Richard M. Davidson (2007), păstrând expresia chiar în titlul unei cărți. În acest chip, iubirea invocată de protagoniști, în *Shir ha-Shirim*, reprezintă, realmente, o forță „puternică precum moartea” (dar nu mai tare decât ea!); iubirea este eternă asemenea „flăcării mistuitoare a lui Yah[weh]”. Aceasta e prima interpretare a poemului: lectura lui sacrală, să zicem. Într-o lectură mundan-literală însă, cuvântul „shalhebetyah” e luat ca întreg (fiind un singur nume) și înseamnă, pur și simplu, o „flacăra copleșitoare”, o „vălvătaie imensă”. O astfel de vălvătaie este iubirea. De această dată, „yah” nu mai este privit ca semn indubitabil al numelui divin (abreviat, totuși). Funcția lui gramaticală (deloc modestă!) e aceea de a marca superlativul, intensitatea, hiperbola. Folosirea lui „yah” ca modalitate emfatică (și fără implicații teologice) nu iese, totuși, din tiparele gramaticii ebraice. Savanții au marcat astfel, de mult, o seamă de ocurențe „profane” ale sufixului în cauză. De exemplu, în imprecția din Ieremia 2:31 („Au fost-am Eu o țară plină de *întuneric beznă?*”), sufixul „yah” subliniază tocmai profunzimea de neînchipuit a întunericului (evidențiată aici prin tautologia „întuneric beznă”). Un alt exemplu banal: termenul „halleluyah” semnifică o „rugă puternică, intensă, vehementă”. Chiar și un comentator pios și atent, precum Robert Gordis (1954: 26), recunoaște: „În substantivul *shalhebetyah*, o ‘flacăra a lui Yah’, numele divin este folosit pentru a exprima superlativul; cuvântul [‘shalhebetyah’] semnifică, de fapt, ‘o flacăra puternică’ [sau ‘o flacăra trufașă’; sau/ și ‘un foc cumplit’]. O atare înțelegere [a termenului în cauză și a sufixului ‘yah’] are o mulțime de analogii în ebraica biblică”⁵. Să rezum: chiar dacă am traduce termenul „shalhebetyah” prin „focul lui Yah[weh]”, expresia ar rămâne doar o imagine sugestivă, neîndoios, cu privire la intensitatea deosebită a iubirii evocate, în *Shir ha-Shirim*, de poet: „Cărbunii ei [ai iubirii] cărbuni de foc/ Flacăra mistuitoare a lui Yah”. Opțiunea gramaticală – pentru o traducere sau alta a termenului „shalhebetyah” – este de cele mai multe ori o opțiune *hermeneutică* și abia apoi una *semantică*. Cred ca ar trebui să fie pe dos.

Aș aminti în acest context și versiunea Vulgatei: „quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio; lampades ejus lampades ignis atque flammaram”. Dumnezeu nu e pomenit deloc nicăieri. În Biblia lui Șerban (1688), găsim: „căci tare e ca moartea dragostea, grea e ca iadul răvnirea. Prejur peanele ei, ca prejur peanele focului, cărbuni de foc vâpăile ei” (cf. Alexandru 1977: 121; Cârneli 2009: 26). Problema ridicată de termenul *shalhebetyah* este complet ignorată, fiindcă a fost ignorată și de traducătorii Septuagintei, și de către cei ai Vulgatei.

În 1795, Samuil Micu echivala astfel pasajul cu pricina: „că tare iaste ca moartea dragostea, grea ca iadul răvna, aripile ei ca aripile focului, cărbuni înfocați flăcările ei” (cf. Alexandru 1977: 130; Cârneli 2009: 55). Autorul respectă, precum vedem, Vulgata. Peste mai bine de un secol, Iuliu Dragomirescu (1901: 25) versifică astfel: „Căci iubirea este ca moartea de tare./ Patima ei ca focul e de arzătoare;/ Văpaie de flăcări ca săgeți din focul/ Domnului Iahve purtate-n tot locul”. Este, probabil, cea dintâi traducere care semnaleză prezența lui Dumnezeu în versetul 8:6 (Dragomirescu

⁵ Pentru întreaga problemă, a se vedea Thomas (1953: 221, 223); Thomas (1968: 120–124); Brin (1992: 116); Gledhill (1994: 233n).

citează, de altfel, într-o notă versetul ebraic). Dar dacă este vorba de prezența lui Yahweh, ea este (în poem) una foarte discretă. Prin echivalare fățișă, Iuliu Dragomirescu face ca prezența lui Dumnezeu să fie una fermă, tare. Și nu este cazul.

Vasile Radu și Gala Galation traduc, în 1934, după cum urmează: „Căci iubirea e ca moartea de puternică și gelozia cumplită ca Șeolul. Vipia ei ca vipia focului și ca flăcările cerului” (1934: 19). Șeolul nu e înlocuit cu mormânt sau tărâm al morților, cum se procedează de obicei, iar aluzia la transcendență rămâne, în mod firesc, foarte discretă: „flăcările cerului”. Ioan Alexandru (1977: 42–43) înțelege versetul astfel: „Căci puternică precum moartea este iubirea/ Grea precum imperiul morții [e vorba de Sheol, n.m.] gelozia/ Cărbunii ei cărbuni de foc/ Flacără mistuitoare a lui Yahweh”. Ioan Alexandru completează termenul „yah” (care nu este decât sufix) și atribuie iubirea lui Dumnezeu. Nu sunt deloc sigur însă că poemul acesta „omenesc, prea-omenesc” exaltă o iubire de ordin divin.

Petru Creția (1995, 2009) traduce fără a ține seama de textul grec, unde nu este menționat Dumnezeu: „Căci dragostea e tare ca moartea,/ Neostenită ca moartea este patima ei./ Fulgerul ei este fulger de foc./ Flacără iscată de Domnul”. Flacăra iscată de Domnul este o precizare suplimentară, un adaos al exegetului. Când „tocmește pre stihuri” pasajul 8:6 din *Cântarea cântărilor*, Șerban Foarță (2008: 86) realizează, de fapt, o poezie personală, fără prea mare legătură cu originalul: „Că dragostea-i la fel de tare/ ca moartea, iar acei ce-și cad/ dragi unul altuia, n-au vad/ decât spre rugul cel ce are/ să-i mistuie cu vipie mare”. În textul ebraic, iubirea e impersonală, abstractă⁶. Varianta lui Șerban Foarță se referă brusc la cei doi îndrăgostiți fără a fi necesar. Traducătorul a fost prea temerar⁷.

Să considerăm și versiunea lui Dumitru Cornilescu: „căci dragostea este tare ca moartea,/ și gelozia este neînduplecată ca locuința morților;/ jarul ei este jar de foc,/ o flacără a Domnului”. Mult mai potrivită, în acest caz, este traducerea BOR (în proză): „Că iubirea ca moartea e de tare și ca iadul de grozavă este gelozia. Săgețile ei sunt săgeți de foc și flacăra ei ca fulgerul din cer”. Trimiterea la transcendență (*fulgerul din cer*) este, așa cum se și cuvine, palidă.

5. Concluzii

Aș încheia cu următoarele minime observații. Multe, prea multe din traduceri românești ale *Cântării cântărilor* sunt realizate după Septuaginta (majoritatea). În consecință, ele nu pot exprima (și nu pot vădi) ambiguitatea și dificultățile din originalul ebraic. Abia traducătorii moderni realizează problemele

⁶ Spre a observa mai bine diferența, ofer o traducere literală aproximativă: „Pune-mă asemenea unei peceti pe inima ta, asemenea unei peceti pe brațul tău, căci iubirea [este] puternică precum moartea, gelozia neclintită precum Sheolul, flacăra ei [este] o flacără de foc, o flacără a lui Yah [atotmistuitoare]”.

⁷ Când inițiativa traducătorului este prea mare, poemul devine de nerecunoscut. Versetul 8:6 este parafrazat, în *Targum* (un comentariu din secolul al VII-lea, redactat în aramaică) în chipul următor: „În această zi, fiii lui Israel vor spune stăpânului: Rugămu-ne Ție, așază-ne precum pecetea unui inel pe inima Ta, precum sigiliul unui inel pe brațul Tău, ca să putem reveni din exil, căci iubirea [care vine de la] sfințenia Ta este precum moartea de tare, în timp ce gelozia celorlalte neamuri față de noi este asemenea [focului nestins din] Sheol. Dușmănia lor e asemenea cărbunilor aprinși din Sheol, pe care Dumnezeu i-a creat în a doua zi a genezei, spre a-i arde [și chinui] acolo pe închinătorii la idoli” (cf. Manns 1991: 299).

ridicate de textul original. Ei le rezolvă în chip tacit (mă refer, de pildă, la Radu & Galaction). Și numai Ioan Alexandru le discută (deși foarte sumar).

Ca atare, a devenit necesară o ediție critică a traducerilor românești, pornind de la textul original, însoțită de un comentariu verset cu verset al poemului, așa cum există în spațiul anglo-saxon (exemplul canonic a devenit Pope, 1977, dar se poate consulta și Exum, 2005). Și nu numai.

Bibliografie

a. Surse

- Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îngrijirea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Societatea Biblică Interconfesională din România, 1988.
- Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, traducere de Dumitru Cornilescu, Societatea Biblică Interconfesională, 1992.
- Cântarea cântărilor*, traducere de Vasile Radu și Gala Galaction, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1934.
- Cântarea cântărilor a regelui Solomon*, traducere de Nicodim Patriarhul României, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1944.
- Cântarea cântărilor*, traducere, note și comentarii de Ioan Alexandru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Cinci cărți din Biblie*, traduse și comentate de Petru Creția, București, Humanitas, 1995, 2009.
- Cântarea cântărilor*, versiune revizuită după *Septuaginta*, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, Editura Anastasia, 1998.
- Ecclesiastul. Cântarea cântărilor*, pre stihuri retocmite acum de Șerban Foartă, București, Editura ART, 2008.

b. Literatură de specialitate

- Brin 1992: Gershon Brin, *The superlative in Hebrew Bible: Additional Cases*, în „Vetus Testamentum”, 42, 1, p. 115–118.
- Cârnci (ed.) 2009: Radu Cârnci (ed.), *Cântarea cântărilor*, antologie de..., cuprinzând 16 variante în limba română, 1688–2008, București, Editura Hasefer.
- Clines 1995: David J.A. Clines, *Why is There a Song of Songs and What Does It Do to You If You Read It?*, în *Interested Parties: The Ideology of Writers and Readers of the Hebrew Bible*, Sheffield, Sheffield Academic Press, p. 94–121.
- Davidson 2006: Richard M. Davidson, *Is God Present in the Song of Songs?*, în „Perspective Digest”, 11, 4, p. 18–24.
- Davidson 2007: Richard M. Davidson, *Flame of Yahweh: A Theology of Sexuality in the Old Testament*, Peabody, MA, Hendrickson.
- Day 1995: Lucille Day, *In the Hidden Garden: Two Translations of the Songs of Songs*, în „The Hudson Review”, 48, 2, p. 259–269.
- Dragomirescu 1901: Iuliu Dragomirescu, *Cântarea cântărilor: Poemă ebraică*, Bucuresci, Tipografia Lucrătorilor asociați.
- Exum 2005: Cheryl J. Exum, *Song of Songs*, Louisville, Westminster John Knox.
- Gherghel 2006: Valeriu Gherghel, *Porunca lui rabbi Akiba*, Iași, Editura Polirom, p. 81–85.
- Gherghel 2012: Valeriu Gherghel, *Crux interpretum*, în *Breviarul sceptic. Și alte eseuri despre simplitate*, Iași, Editura Polirom, p. 40–47.
- Gledhill 1994: Tom Gledhill, *The Message of the Song of Songs*, Downers Grove, InterVarsity Press.

- Gordis 1954: Robert Gordis, *The Song of Songs and Lamentations: A Study, Modern Translation and Commentary*, New York, KTAV.
- Graur 1978: Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătore*, București, Editura Albatros.
- Manns 1991: F[rederic] Manns, *Le Targum du Cantique des Cantiques. Introduction et traduction du codex Vatican Urbinati 1*, în „*Studium Biblicum Franciscanum*”, XLI, p. 223–301.
- Pope 1977: Marvin H. Pope, *Song of Songs: A New Translation with Introduction and Commentary*, Garden City, Doubleday.
- Thomas 1953: Winton D. Thomas, *A Consideration of Some Unusual Ways of Expressing the Superlative in Hebrew*, în „*Vetus Testamentum*”, 3, 3, p. 209–224.
- Thomas 1968: Winton D. Thomas, *Some Further Remarks on Unusual Ways of Expressing the Superlative in Hebrew*, în „*Vetus Testamentum*”, 18, 1, p. 120–124.

Romanian Translations of the *Song of Songs*: Some Remarks on Two Exegetical Problems

Song of Songs is a book written in ancient Hebrew. It was first translated into Greek (the Septuagint) and later into Latin (the Vulgate). Saint Jerome used an older version of the book. So far, there are about thirty translations of this poem in the Romanian language. Most of these translations are made after the Greek text of the Septuagint. Therefore, they follow and translate the Greek version. They interpret an interpretation. From the translation of the Bible in 1688 (which was definitely using older versions) to Petru Cretia and Valeriu Anania, most of the translations follow this pattern. There are also Romanian translations of the Latin version of the Vulgate. For the longest time, the original Hebrew text was ignored or used sporadically. For this very reason, most of the interpretative difficulties brought forth by the poem were not obvious to the translators. It was only with the recent exegets (as is the case with Ioan Alexandru who used the original Hebrew text in his translation) that these problems were brought to light. The article at hand deals with two issues. The first exegetical problem concerns line 2:1. The second one, line 8:6.